

учнів. Перспективним залишається розгляд міжшкільного простору у вихованні лідерських якостей школярів загальноосвітньої школи.

Література

1. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма / [за заг. ред. І.Д. Бега] // Практика управління закладом освіти. – 2008. – № 2–5. – С. 7–26.
2. Пищулин Н.П. Маркетинговая деятельность в образовательных учреждениях / Н.П. Пищулин // Школьные технологии. – 2001. – № 2. – С. 3–23.
3. Поза межами можливого: школа якою вона є / [за ред. М. Мосієнко]. – К. : Шкільний світ, 2004. – 266 с.
4. Рожков М.И. Воспитание и дополнительное образование детей / М.И. Рожков. – М. : Владос, 1999. – 280 с.
5. Сбитнева В.Б. Педагогические условия развития лидерских качеств подростков в детском общественном объединении : дис. ... канд. пед. наук / В.Б. Сбитнева. – Ижевск, 2006. – 205 с.
6. Селевко Г.К. Самосовершенствование личности. Реализуй себя / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 2006. – 112 с.
7. Скачков А.В. Дополнительное образование как социально-педагогическая проблема : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.В. Скачков. – Ростов н/Д., 1996. – 24 с.
8. Социологический энциклопедический словарь на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / [под ред. Г.В. Осипова]. – М., 1988. – С. 159.
9. Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности школьников / Л.И. Уманский. – М. : Просвещение, 1980. – 160 с.
10. Харламов И.Ф. Педагогика : учеб. пособ. / И.Ф. Харламов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 1997. – 512 с.
11. Хьелл Л. Теории личности. (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.
12. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / В.В. Ягоднікова. – О. : Піденно-український держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 2005. – 190 с.

БЕСКОРСА О.С.

ВНУТРІШНІ Й ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СТИЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Вивчення внутрішніх і зовнішніх факторів формування стилю навчальної діяльності є необхідним для створення умов у реальному педагогічному процесі, що дадуть змогу вплинути на формування та розвиток тих

стильових рис учнів, які є найважливішими для успішного здійснення навчальної та самоосвітньої діяльності.

Психолого-педагогічні засади факторів формування стилю навчальної діяльності суб'єктів педагогічного процесу були сформульовані Є. Климовим, В. Мерліним, Н. Посталюк, В. Рожиною, М. Холодною, М. Щукіним та ін. Надбання вітчизняних учених із цієї проблеми становлять праці О. Скрипченка, О. Падалка. Важливу допомогу в процесі теоретичного усвідомлення проблеми внутрішніх і зовнішніх факторів формування стилю навчальної діяльності старшокласників надало вивчення праць Н. Калініної, А. Маркової, А. Ніконової, Р. Пильника, Н. Поспелова та ін. Серед західних учених до проблеми факторів формування стилю навчальної діяльності зверталися А. Грегорс, Д. Колб, Беті Лу Лівер та ін. Проте на сьогодні відсутні праці щодо внутрішніх і зовнішніх факторів формування стилю навчальної діяльності старшокласників.

Мета статті – визначити та обґрунтувати внутрішні й зовнішні фактори формування стилю навчальної діяльності старшокласників.

У сучасній педагогічній літературі широко вживається термін “педагогічний фактор”, який зазвичай використовується в значенні “педагогічні умови”. На думку сучасного педагога Н. Посталюк, “педагогічний фактор” – це рушійна сила будь-якого педагогічного процесу. Дослідник вважає, що педагогічні умови є складовими компонентами фактора, а також педагогічними обставинами, які сприяють виявленню педагогічних структур особистості учня [1, с. 93–94].

Як засвідчив аналіз праць російського психолога М. Щукіна, фактори, що впливають на формування стилю навчальної діяльності учнів, можна класифікувати як внутрішні й зовнішні. Внутрішні фактори він вважає індивідуально-психологічними особливостями учнів. Ученим проаналізовано внутрішні фактори, серед яких на особливу увагу заслуговують спрямованість особистості та характер, темперамент, розбіжності щодо пізнавальної діяльності, здібності й досвід [2, с. 6–15].

В. Рожина, посилаючись на М. Щукіна, виділяє такі внутрішні фактори формування стилю навчальної діяльності учнів:

1) оптимальний розвиток сфери саморегуляції, мотиваційної, інтелектуальної, вольової, емоційної, предметно-наочної сфер дитини, її вміння визначати свої можливості, самостійність у виконанні навчальних дій;

2) розуміння та сприйняття суб'єктом навчальної діяльності зовнішніх умов та вимог діяльності;

3) активне, позитивне ставлення до діяльності;

4) емоційна задоволеність своєю діяльністю;

5) наявність позитивного досвіду своєї навчально-пізнавальної діяльності [3].

Перейдемо до детального розгляду внутрішніх факторів, що впливають на формування стилю навчальної діяльності старшокласників. Як зазначає М. Щукін, особливе місце посідає спрямованість особистості учня,

яка виявляється й характеризується переконаннями, ідеалами, інтересами, нахилами [2, с. 9]. Тобто ми можемо стверджувати, що, за М. Щукіним, спрямованість є внутрішнім мотивом.

У процесі формування навчальної діяльності відбувається становлення мотивів як спонукальної сили, розвиток пізнавальних інтересів як основи навчальної активності, формування основних якостей суб'єкта навчальної діяльності, без яких неможливе формування навчального стилю [4, с. 30]. В учнів старших класів, крім пізнавального інтересу, виникає відчуття боргу та відповідальності, що виражається в усвідомленні суспільного значення учіння, тобто це так звані соціальні мотиви [2, с. 10].

Навчання набуває безпосередньо життєвого змісту, оскільки школярі чітко усвідомлюють, що необхідною умовою повноцінної участі в майбутньому трудовому житті є здобуті знання й уміння [5, с. 13–15].

М. Щукін стверджує також, що стиль навчальної діяльності залежить від характеру й темпераменту [2, с. 10–11]. В основному вчені досліджують вплив темпераменту на формування стилю навчальної діяльності. Серед якостей, що впливають на динаміку поведінки й діяльності, називають рухливість, швидкість і легкість переходу від одного виду діяльності до іншого, імпульсивність, рівень працездатності, активність, емоційну збудливість, залежність поведінки та реакції від зовнішнього впливу й внутрішніх факторів.

Є. Клімов і В. Мерлін висловлюють припущення, що прийоми та способи дій, що є адекватними для учнів з визначеними характеристиками нервової системи, не завжди знаходять вираження в навчальних завданнях. Дослідники наводять такий приклад: якщо учні не засвоїли навчальний матеріал, то будуть переважати розбіжності в підготовці до уроку, засвоєнні навчального матеріалу, а не типологічні розбіжності в стилі [6, с. 114].

На думку М. Щукіна, досвід відіграє важливу роль у процесі формування навчальної діяльності. Під досвідом психолог розуміє знання, уміння та навички, тобто внутрішній фактор.

В. Паламарчук порушує питання оцінювання якості знань, умінь і навичок. Педагог виділяє три рівні володіння знаннями, уміннями й навичками: репродуктивний, конструктивний і творчий. Знання, уміння та навички на репродуктивному рівні найбільш економно реалізуються інформаційними методами навчання: розповідь, пояснення, виконання вправ за зразком, виконання завдань за вже відомим алгоритмом. Цей рівень характеризується знанням фактів, явищ, правил, дій та відтворення їх без суттєвих змін [7, с. 21].

На конструктивному рівні учні здобувають знання за допомогою таких дій, як виділення головного, порівняння, узагальнення тощо. На цьому рівні розвитку знань доцільно використовувати такі методи: проблемний переказ, переказ з логічними завданнями, евристична бесіда, вирішення пізнавальних завдань, виконання вправ, що потребують змін у структурі знань [7, с. 21].

Творчий рівень володіння знаннями, на думку вченої, – це знання й уміння, здобуті в процесі самостійної пошукової діяльності учнів. Коли учні володіють таким рівнем знань, то ефективним є застосування евристичних і дослідних методів навчання. Зазвичай цей рівень може бути сформованим лише на старшому етапі навчання, а в середніх і молодших класах можливі лише прояви елементів пошукової діяльності [7, с. 22].

У юнацькому віці закріплюються та вдосконалюються психічні властивості особистості. Водночас відбуваються якісні зміни всіх показників психічної діяльності, які є основою становлення особистості. Одним з важливих аспектів психічного розвитку в юнацькому віці є інтенсивне інтелектуальне дозрівання, провідна роль у якому належить розвитку мислення.

М. Поспелов стверджує, що більш складний зміст та методи навчання старшокласників вимагають високого рівня самостійності, активності, організованості уміння застосовувати прийоми й операції мислення на практиці. Мислення учнів стає глибшим, різнобічним і все більш абстрактним; у процесі ознайомлення з новими прийомами розумової діяльності модернізуються старі, що були опановані на попередніх ступенях навчання [8, с. 34].

Українські психодидакти О. Скрипченко, О. Падалка, Л. Скрипченко також присвятили свої дослідження стилю навчальної діяльності. Згідно з їх уявленнями, внутрішні фактори мають прямий зв'язок з афективною сферою. Дослідники зауважують, що афективний стиль пов'язаний з такими особистісними особливостями учнів:

- настирливістю;
- схильністю до самостійних чи спільних (групових) занять;
- потребою відхилити чи приймати зовнішні підкріплення.

Вони також розглядають ще два фактори:

- конкретність-абстрактність;
- послідовність-випадковість [9, с. 97].

Західний дослідник А. Грегорс, на основі цих факторів, виокремив чотири стилі навчання: конкретно-послідовний, конкретно-випадковий, абстрактно-послідовний, абстрактно-випадковий [9, с. 97]. Автор цієї класифікації передбачає присутність в учня двох домінуючих, а також супутніх стилів. Він стверджує, що учні з розвиненими двома та більше стилями краще навчаються й легше пристосовуються до різних навчальних ситуацій.

Зазначені вище внутрішні фактори впливають на взаємодію учнів з учителем, а також на їхні відносини з іншими учнями. Дослідники стилів навчально-пізнавальної діяльності твердять, що важливу роль відіграє поєднання індивідуальних стилів учнів у класі. Так, Б. Лу Лівер вперше порушила проблему “конфлікту стилів”, тобто розбіжності щодо стилю навчально-пізнавальної діяльності учня й стилю педагогічної діяльності вчителя, а також стилями інших учнів у класі [10, с. 325].

В. Рожина дотримується такої самої думки, вказуючи, що значний вплив на процес формування стилю навчальної діяльності має поєднання різних стилів діяльності учнів в одному класі, а також розбіжності щодо навчального стилю учнів та стилю педагогічної діяльності вчителя [3]. Вона також наголошує на тому, що оптимальним стилем педагогічної діяльності є демократичний стиль.

Педагоги А. Маркова та А. Ніконова становили найбільш повну характеристику педагогічних стилів. На їхню думку, серед стилів педагогічної діяльності найпоширенішими є репродуктивний, творчий та емоційно-ціннісний. Особливість репродуктивного стилю полягає в тому, щоб передати учням певну кількість знань. Учитель передає зміст матеріалу й перевіряє його засвоєння. Думки учнів не враховуються. Основу репродуктивного навчання становить система вимог вчителя до швидкого та міцного засвоєння знань, умінь і навичок. В умовах репродуктивного навчання в учнів блокуються такі психічні процеси, як: сприйняття, увага й самостійне мислення, основний акцент робиться на пам'ять. Це може призвести до підвищення втомлюваності та втрати інтересу до учіння. У результаті такого навчання учень не здатен сам приймати рішення, стає пасивним виконавцем навчальної діяльності.

Учитель, у якого домінує творчий стиль діяльності, стимулює учнів до творчості в пізнавальній діяльності, а також підтримує ініціативу своїх підопічних. Учитель намагається використовувати проблемні ситуації навчання, щоб активізувати розумовий розвиток дітей. За умови використання такого педагогічного стилю, діяльність учнів набуває пошукового, проблемного й навіть дослідницького характеру. Учитель з емоційно-ціннісним стилем педагогічної діяльності забезпечує включення учнів у навчально-виховний процес на рівні ціннісно-сенсового сприйняття навчального матеріалу та духовно-етичного образу самого вчителя. Результативність такого способу організації навчання збільшується, якщо вчитель буде взаємини з учнями на основі довіри, співпраці та поваги до кожної особистості [11, с. 45–48].

Висновки. Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що на процес формування стилю навчальної діяльності учнів впливають дві групи факторів – внутрішні й зовнішні. Серед внутрішніх факторів першочергове значення мають інтереси та нахили учнів, їхні вікові особливості, а також характеристики центральної нервової системи. Проте найголовнішу роль відіграє рівень сформованості вмінь і навичок. На старшому етапі для успішного виконання навчальної діяльності в учнів вони мають бути сформовані на творчому рівні, тобто здобуті в процесі самостійної пошукової діяльності. Важливим зовнішнім фактором є стиль педагогічної діяльності вчителя, що має значний вплив на учнів не лише в ході навчання в школі, але й у їхньому подальшому професійному навчанні. Старшокласник, який вступив до вищого навчального закладу, має власний проект майбутньої

професійної поведінки й життєтворчості, світоглядні орієнтири та цінності, які сформувалися під впливом усіх його попередніх вихователів.

Література

1. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект / Н.Ю. Посталюк. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 204 с.

2. Щукин М.Р. Психологические основы индивидуального подхода к учащимся в процессе производственного обучения : метод. пособ. для ПТУ / М.Р. Щукин. – М. : Высш. шк., 1990. – 86 с.

3. Рожина В.А. Формирование индивидуального стиля познавательной деятельности учащихся начальной школы [Электронный ресурс] / В.А. Рожина // Психолого-педагогическое сопровождение образовательного процесса: Теория и практика : региональный сб. науч. тр. – Вып. 2. – Режим доступа: <http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128253259754062500/Default.Aspх>.

4. Калинина Н.В. Учебная деятельность школьников: сущность и возможность формирования : метод. рекомендации для учителей и школьных психологов / Н.В. Калинина, М.И. Лукьянова, А.Д. Барбитова. – Ульяновск : ИПК ПРО, 1998. – 64 с.

5. Пильник Р.О. Формування розумової культури старшокласників у процесі навчально-творчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Р.О. Пильник. – Луцьк, 2005. – 186 с.

6. Климов Е. Формирование индивидуального стиля деятельности в процессе обучения / Е. Климов, В. Мерлин // Советская педагогика. – 1967. – № 4. – С. 110–118.

7. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить / В.Ф. Паламарчук. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Просвещение, 1987. – 208 с.

8. Пospelов Н.Н. Формирование мыслительных операций у старшеклассников / Н.Н. Пospelов, И.Н. Пospelов. – М. : Пед-ка, 1989. – 151 с.

9. Скрипченко О.В. Психолого-педагогічні основи навчання : навч. посіб. для виклад. психології і педагогіки, аспірантів, студ. пед. навч. закл. та курсантів військових училищ / О.В. Скрипченко, О.С. Падалка, Л.О. Скрипченко. – К. : Укр. центр духовної культури, 2005. – 712 с.

10. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М.А. Холодная. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 384 с.

11. Маркова А.К. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя / А.К. Маркова, А.Я. Никонова // Вопросы психологии. – 1987. – № 5. – С. 40–49.